

SIEGFRIED MATLOK (UDG.): Dänemark in Hitlers Hand. Der Bericht des Reichsbevollmächtigten Werner Best über seine Besatzungspolitik in Dänemark mit Studien über Hitler, Göring, Himmler, Heydrich, Ribbentrop, Canaris u.a. Husum Verlag, 1988. 320 s., ill.

SIEGFRIED MATLOK (UDG.): Danmark i Hitlers hånd, Rigsbefuldmægtiget Werner Bests beretning om sin besættelsespolitik i Danmark med portrætter af Hitler, Göring, Ribbentrop, Himmler, Heydrich, Scavenius og Quisling. Holkenfeldt, København 1989. 368s., ill.

I november 1988 – da avisredaktionerne varmede op til det sidste anmelderræs før jul – sprang den litterære bombe i form af Werner Bests »erindringer« som rigsbefuldmægtiget i Danmark fra 1942-1945. Forreklamen blev orkestreret med sikker sans for publicity og markedsføring af Siegfried Matlok, chefredaktør for det tyske mindretals organ, »Der Nordschleswiger« – der stod for udgivelse, redaktion og forord. »Politiken« kom først med publiceringen af en række kapitler mens konkurrenten i Pilestræde måtte nøjes med historikernes forsikringer om at bogen næppe ville indeholde meget nyt. »Weekendavisen« bragte den sensationelle efterkrigskorrespondance mellem Erik Scavenius og Best – der dukkede op ved samme lejlighed. Og da udgivelsesdagen oprandt satte pressen alle fly og taxaer ind for at hente bogen i Tyskland – som gjaldt det kapløbet om årets første beaujolais. Medicbegivenheden var hjemme.

Men ellers lød reaktionerne overvejende negative. Historikerne frakendte beretningen større værdi – og de fleste anmeldere opfattede bogen som et forsøg på at renske en gammel nazist. Året efter fulgte Matlok successen op med en dansk billigudgave, men da havde røret lagt sig, og udgivelsen gik nærmest upåagtet hen – til trods for at bogen bragte nyt stof fra Bests brevarkiver. Jeg skal senere vende tilbage hertil.

»Dänemark in Hitlers Hand« – med Bests manglende situationsfornemmelse oprindelig betitlet, »Dänemark in meiner Hand«, udgør en blandet landhandel. Af de 320 sider optager »erindringerne« ca. en tredjedel. En anden tredjedel opfyldes af en dokumentsamling der skal understrege skriftets saglighed og »objektivitet«, men som vil være overflødig for den danske læser der kender de fleste af aktstykkerne fra Den parlamentariske Kommission. Tillægget er da også fjernet fra udgaven i 1989. En sidste tredjedel omfatter en række *statements* fremført af Best i samtaler med Matlok over en tiårig periode – uden at der tilføjes noget nyt. Endelig finder vi de i titlen angivne portrætter af en række nazikoryfæer, udarbejdet under fængselsopholdet i 1949. Men bortset fra sikkerhedspolitichefen Heydrich, der fungerede som Bests overordnede i Gestapo, og måske Abwehrchefen Canaris, bygger disse skitser kun i

beskedent omfang på egne iagttagelser. Og de er banale og uden psykologisk dybde.

Matlok vil i forordet hævde at »Dänemark in Hitlers Hand« kaster nyt lys over besættelsestidens historie. Men dette er ikke tilfældet. Bogen fremlægger ikke én væsentlig oplysning der ikke for længst er nået ud til offentligheden via historikernes værker. Og hvad angår hovedstykket, Bests beretning, har denne været kendt siden 1970'erne og den gang forkastet af historikerne som en værdiløs kilde til okkupationens forhold – når den blev konfronteret med det samtidige materiale.

Derimod giver skriftet et fascinerende indblik i selvforståelsen hos den mand som Hitler i november 1942 sendte som statholder til Danmark. Heri ligger dets betydning.

Bests beretning, »Die deutsche Politik in Dänemark während der letzten 2½ Kriegsjahre« – ligesom Cæsars Gallerkrige skrevet i tredje person for at markere den objektive distance – har en ganske ejendommelig genesis. Best udarbejdede manuskriptet under fængselstiden i Horsens i 1950. Året efter blev han løsladt og vendte tilbage til Tyskland, hvor han indledte jagten på en forlægger – men uden held. Det skulle først lykkes næsten 40 år senere. I mellemtiden sendte han beretningen til Erik Scavenius for at få hans kommentarer, og indledte dermed en korrespondance med sin gamle med- og modspiller der varede lige til dennes død i 1962. Scavenius roste værket for dets nøgterne og saglige tone, og anbefalede stærkt at det kom ud. Han foreslog også enkelte rettelser, som Best straks tog ad notam. Og han skrev på dennes foranledning et forord, der trak parallellen til hans egen »Forhandlingspolitikken under Besættelsen« fra 1948, og fremhævede »Bests bestræbelser for at modsætte sig Hitlers krav, hvad der blev til gavn for vort land«. Beretningen vandrede videre til Scavenius' højre hånd under krigen, udenrigsministeriets direktør Nils Svenningsen – og til Bests personlige rådgiver Georg Ferdinand Duckwitz, der nu sad som vesttysk ambassadør i København og senere skulle nå de højeste poster under Willy Brandt. Skønt antinazist var Duckwitz en stor beundrer af dr. Best, som han forsvarede under krigsforbryderprocessen, og om hvis good-will overfor Danmark han aldrig nærrede tvivl. Skandinavien-referenten i Auswärtiges Amt under krigen, v.Grundtherr, blev fjerde og sidste korrektør – og mindedes under læsningen den rigsbefuldmægtigedes mange strålende indberetninger fra posten i København. Alle var de fulde af lovord over fremstillingen – og Best kvitterede ved at inkorporere deres få og ubetydelige rettelser i teksten. I sandhed det ejendommeligste samarbejde der er set om besættelsestidens historie, og et fascinerende indblik i den brede konsensus om statskollaborationens rationale der

eksisterede mellem dennes danske og tyske teknokrater i samarbejds-politikens kulminationsfase, 1942-43.

Werner Best beretning er bygget op over hans herskerfilosofi og hans formaljuridiske og bureaukratiske tænkemåde. Iflg. denne opfattelse skabte fredsbesættelsen i 1940 en folkeretsbindende tilstand mellem de to suveræne stater, Danmark og Tyskland, der fik traktatens karakter, og som trods alle rystelser holdt krigen ud. Best vil ikke benægte at Tyskland i visse situationer brød sine aftaler, men dette skete hver gang i henhold til nødretten. Ellers blandede man sig ikke i Danmarks interne forhold. Den brede befolkning accepterede da også besættelsens vilkår i erkendelse af at man havde det materielt bedre end i noget andet besat land. Kun en lille klike af »terrorister« – Best bruger konsekvent dette udtryk – ventede opportunistisk på det tidspunkt da det stod klart at Tyskland ville tabe, og gik så til angreb, voldført og styret af englænderne, der kynisk brugte dem i deres eget hemmelige spil. Målet var ikke militært, for militært spillede »der Kleinkrieg« ingen som helst rolle, men politisk, nemlig at sprænge dr. Bests mønsterprotektorat i luften, fordi det gennemhullede propagandaen om tyskernes rædselsregimente. Det var således »terroristerne« der begik de første retsbrud, og de forskellige tyske foranstaltninger var kun svaret herpå. Dette gjaldt også det sidste krigsårs repressalier – den såkaldte modterror i form af schalburgtage og clearingmord – hvis eneste formelle fejl var den, at de blev udført i dølgsmål. Hvad angår den tyske tortur var denne ikke værre end i andre lande – og iøvrigt benyttede også det danske politi tortur, da den »kommunistiske modstandsregering« efter befrielsen kastede sig over sine tidligere fjender. Et simpelt regnestykke vil da også vise at terroren vejede langt tungere i Frihedsrådets vægtskål end i besættelsesmagtens, når antallet af sabotager og drab på tyske soldater og sympatisører gøres op!

Selv gjorde Best hvad han kunne for at leve op til 9. april-traktaten og dens garantier for den danske suverænitet. Han skabte den parlamentariske regering Scavenius efter krisen i november 1942. Han modsatte sig Værnemagtens bestræbelser på at opløse den danske hær, og dens forsøg på at indføre dødsstraf og deportationer. Han skrottede de danske nazister. Han gennemførte rigsdagsvalget i marts 1943. Han modsatte sig i september jødeaktionen, og da det stod klart at denne ikke lod sig standse, sørgede han for at den blev torpederet via Duckwitz. Han trådte op imod Hitlers krav om repressalier og fik dem reduceret, og han bekæmpede dem løbende i en tofrontskrig vendt både imod førerhovedkvarteret og den danske modstandsbevægelse. Han skærmede landet imod den økonomiske udplyndring, han forhindrede tvangsudskrivning af arbejdskraft, og han modsatte sig »den brændte jords taktik«. I krigens

sidste uger gik han ind for en fredelig kapitulation på Nordfronten, og han stoppede generalernes ønske om at slå det sidste slag på dansk jord.

Dette billede af de dansk-tyske relationer indeholder en række diskutabile påstande, og endnu flere halve og hele usandheder. Det er jo rigtigt at folkeretten forbød franc-tireur-virksomhed. Men det drejede sig om bestemmelser fra århundredskiftet, der opererede med den militære besættelse som en overgangsordning, og i sagens natur ikke tog højde for nazisternes totale krig. Derimod er det ikke korrekt at 9.-april-ordningen havde traktatmæssig karakter. Det protesterede også Scavenius imod, da han læste beretningen igennem. Om fredsbesættelsen fortsatte udover den 29. august 1943 – som hævdede af Best – er et omstridt og politiseret spørgsmål. Modstandsbevægelsen mente nej, det officielle Danmark mente ja. Best argumenterer her som overalt formaljuridisk. Og juristeriet har den klare funktion at skulle belære læserne om Tysklands ret til at holde Danmark besat. Det moralsk angribelige i at en stormagt overfalder en småstat og påtrykker den et forbryderisk regime ligger udenfor Bests problemstilling – ligesom han heller aldrig konkret forholder sig til de talrige tyske løftebrud.

Hvad angår synet på den danske modstand ligger dette ikke så langt fra det billede som samarbejdspolitikere tegnede i sommeren 1943. Men det kan undre at Best, der ellers gerne gav den som Ruhr-kæmper og gammel sabotør, og som altid flittigt citerer nationalisternes bibel, Fichtes »Reden an die deutsche Nation«, slet ikke har fattet patriotismen og den moralske dybde i modstandskampen. Men det passer unægtelig godt til det forslag han skal have stillet Frihedsrådet i 1944, hvorefter modstandsbevægelsen skulle sænke aktivitetsniveauet til lidt sabotage-show til glæde for London, men ellers holde sig i ro, mod at Gestapo ville gøre det samme. Det hele indicerer, at den nationalromantiske idealisme hvormed Best garnerede sine *Lebenstraum*-teorier i virkeligheden var fernis.

Nu er det naturligvis ubestrideligt, at Best optrådte med moderation i Danmark, og at han ofte forhindrede det der var værre. Det tvang situationen ham til hvis han overhovedet skulle lykkes, i 1942/43 da de tyske tilbagetog satte ind, og i 1944/45 da det gjaldt om at redde halsen. Men hans fremstilling heraf forbryder sig ofte imod sandheden. Et par eksempler må række: Han roser sig af det frie valg i 1943, men valget var stækket og manipuleret. Han hævder at have beordret Duckwitz til at lække meddelelsen om jødeaktionen, men det har Duckwitz – som ellers oftest var *plus royal que le roi* – klart dementeret. Og han hævder at have saboteret Hitlers krav om en modterror i forholdet 1 til 5, men et sådant krav er aldrig dokumenteret.

Alt dette er dog småting i forhold til den afgørende fortællelse i beretningen, nemlig langtidsperspektivet i Bests politik, det man også har kaldt SS-linjen. Flere gange nævner beretningen Hitlers ordre til den rigsbefuldmægtigede, hvorefter denne skulle sikre at den endelige orden mellem Danmark og Tyskland blev sluttet med en legal dansk regering. Det lyder jo både smukt og godt! Men Best glemmer at fortælle at Hitler med »den endelige orden« forstod en indlemmelse af Danmark i das Reich, at Best altså var udset til at gennemføre den nazistiske revolution, men med »legale« midler, som det var sket i Tyskland i 1933 og siden forsøgt i Tjekkoslaviet og i Norge.

I Danmark sorterede den rigsbefuldmægtigede under udenrigsminister v. Ribbentrop. Men som SS'er var han i endnu højere grad Himmlers mand – selv om kontakten med rigsføreren forløb mere i det skjulte. Når Best sendte Frits Clausen og hans folk ud i kulden i 1943 var det således ikke kun for at takke den danske regering, men også fordi han fandt de danske nazister ubrugelige. I stedet skabte han Schalburg-korpset som en fremtidig SS-bastion for germaniserings- og nazificeringsprocessen i Danmark. En SS-politibataljon fik han også hentet hjem fra Polen, som husmagt og som en modvægt mod modstandsbevægelsen og det tyske militær. Den blev første gang sat ind under augustoprøret i 1943.

Den 28. august brød Bests »Politik der weichen Hand« sammen, og han erklærede sig for en »død mand« i politik. Men han var nu ikke mere død end at han straks kastede alle kræfter og forbindelser ind for at blive rigskommissær af samme magtfuldkommenhed som Terboven i Norge. Best skriver skånsomt at Himmler i september sendte nyt politi til Danmark – hvor politiet nemlig ikke havde haft eksekutive beføjelser før. Men han undlader at fortælle at det var ham selv der siden den 29. august bombarderede Berlin med telegrammer om at få Gestapo og kriminalpolitiet herop.

Måske skal jødeaktionen ses i dette perspektiv. I hvert fald er det overbevisende dokumenteret at Bests telegram den 8. september – modsat hvad han selv hævder – blev den faktiske udløser af aktionen. (At denne formentlig var kommet i alle tilfælde, nu da den danske regering var væk, er en anden historie). Måske var jødeaktionen da ikke noget mål i sig selv, men Bests middel til at skaffe sig et politiapparat i kampen om magten i Danmark. Og da Gestapo var på plads i løbet af september, havde telegrammet tjent sit formål, og aktionen kunne saboteres for ikke at brænde alle broer til danskerne af.

Matlok berømmer Best for at han ikke som så mange andre har skiltet med en skjult modstandsindsats under krigen. »Dänemark in Hitlers Hand« er da også en klar bekræftelse på at Best aldrig har kunnet eller

villet gøre op med sin nazistiske fortid. For ham er regimets notoriske forbrydelser et spørgsmål om en håndfuld personers onde genius, den »rasende profet« Hitler, »skolemesteren« Himmler og »dæmonen« Heydrich. Som Best dækker sig ind bag juraen og sine herskerteorier når det gælder den nazistiske imperialism, således kryber han i skjul bag den professionelle rolle når det gælder forholdet til nazismen som regime. I sin selvforståelse var han først og sidst embedsmanden, i den glørværdige præstiske tradition, repræsentanten for sagligheden, pligten og kompetencen, i en løbende frontstilling imod en Heydrichs »politisering« og »subjektivism«. Men hvilke mål og opgaver »sagen« og »embedet« iøvrigt skulle tjene forbliver ukommenteret.

Werner Best døde i 1990 – 86 år gammel. Han nåede således at opleve de stærke reaktioner og den fornyede fjendtlighed som hans testament, »Dänemark in Hitlers Hand« kaldte frem. Best havde vel håbet på en sen oprejsning som den der blev Scavenius til del, men har næppe regnet med den. For hele hans efterkrigsliv var præget af den største bitterhed og frustration over den behandling, man havde givet ham i Danmark: først søndersprængningen af hans good-will-politik i 1943, så alle tings sammenbrud i 1945 – og ydmygelsen og krænkelserne, og siden dødsdommen og tugthuset. Og denne bitterhed var ikke kun facade. Best var nok en fremragende skuespiller, men han var også en stor selvbedrager. Og han forstod aldrig hvorfor han var hadet i det Danmark som han havde reddet fra Hitlers hånd – på bekostning af sin karriere.

En af de få danske Best fandt forståelse og accept hos var Erik Scavenius – også han et menneske hvis liv krigen havde spoleret. Som omtalt korresponderede Best med Scavenius igennem 1950'erne – et faktum der var ukendt for Viggo Sjøqvist, da han færdigskrev sin Scavenius-biografi i 1973. Korrespondancen – der blev kommenteret af mig i »Weekendavisen« den 2. december 1988 – er et af de mere positive bidrag som røret omkring Matlok skænkede den historiske forskning. Brevene findes i dag i Bests såkaldte »danske arkiv«, der er deponeret hos Deutsche Volksgruppe Nordschleswig – Vestergade 30, Åbenrå. Korrespondancen tæller ialt 17 breve, heraf de 16 fra Scavenius. Brevene fra Best må – bortset fra et enkelt i afskrift, og nok eet der er havnet i Udenrigsministeriets arkiv (99 F 3/42) – anses for tabte. For det er oplyst at Scavenius smed al sin post væk (brev fra Alice Scavenius til H.K. 8.jan.1989).

Brevene afslører ingen politiske hemmeligheder – og intet ukendt om besættelsestiden. Det drejer sig mest om venskabelige bemærkninger udvekslet omkring nytår og fødselsdage, som oftest korte svar på hilsener

fra Best – der så afgjort er den udfarende kraft. Det overraskende er altså mindre indholdet end det faktum, at en sådan korrespondance overhovedet blev ført – og det i en langt varmere tone end konventionen ville kræve. Det må sammenholdt med de samtidige kilder sætte Best-Scavenius-alliancen i et ekstra relief.

Som sagt er det Best der maser på, og det er ham der overfor tyske bekendte skilter med »mein Freund – der ehemalige dänische Staatsminister«. Vi ved ikke om Scavenius tænkte på samme måde. Men han følte sig utvivlsomt bundet til Best i et skæbnefællesskab fra krigens tid, og han mente fra først til sidst, at den rigsbefuldmægtigede havde været Danmark en god mand. I en hilsen fra juni 1962, der skulle blive den sidste, erindrede han således Best om de »svundne tider under besættelsen, hvor vi samarbejdede til gavn for Danmark – et arbejde De blev meget slet lønnet for«.

Et snævert udvalg af Scavenius' breve er optaget i »Danmark i Hitlers hånd«, men desværre i en journalistisk form der vil kræve at den kritiske læser går til originalerne. Det hænger sammen med at Matlok kun interesserer sig for korrespondancen som dokumentation for Scavenius' smukke ord om den Best'ske historieskrivning. Reklameværdien af disse og tilsvarende udsagn gengivet af Duckwitz skal ikke underkendes, og blev da også fuldt udnyttet under mediestormen i 1988. Men det gør naturligvis ikke vidneværdien af Bests beretning større. Iøvrigt omtaler Matlok ikke at Scavenius til trods for et stærkt pres afviste at godkende manuskriptet med sin underskrift. Det var derfor han ændrede det oprindelige forord til et andet og varmere som en form for kompromis – et skridt vi ikke får nogen forklaring på i Matloks kommentarer.

Forordet er endnu et eksempel på Scavenius' civilcourage. For det blev skrevet i sommeren 1960 da den såkaldte Hjalp-sag rasede og rev alle besættelsens sår op på ny – og det i en situation hvor Scavenius håbede og regnede med at Bests bog ville udkomme snarest. At han ikke gjorde sig illusioner om det ramaskrig forordet ville rejse, ved vi fra forfatteren Thorvald Knudsen – også han et menneske hvis liv kollaborationen havde ødelagt – der i disse år rejste som kurer mellem Gentofte og Ruhr, med breve og manuskripter (se Th. Knudsens breve til Best i Åbenrå-arkivet). Det er også fra Knudsens hånd vi har den sidste situationsrapport om Scavenius, i september 1962, to måneder før han døde. Knudsen skriver til Best: »Als ich von ihm Abschied nahm, kam mir so dass Gefühl, dass er seelich sehr müde war, und dass es ihm vielleicht doch einer Erleichterung wäre, wenn er sich nicht mehr mit dem Irdischen zu beschäftigen bräuchte. Wie sich sein Leben nach 1945 gestaltet hat, ist dies ja nur altzu erklärlich. Erstaunlich nur, dass er die

ihm sehr bedrückenden Sorgen dieser langen Nachkriegsjahre mit einer so grosser Kraft und eine solchen Entschlossenheit hat tragen können«.

Det halve årstid mellem »Dänemark in Hitlers Hand« og udsendelsen af den danske udgave benyttede Matlok til at konfrontere Best med anmelderkritikken i Danmark – også af Best selv som uforbederlig nazist. Svaret (s. 339) er typisk for Bests fortrængningsmekanisme: Han dækker sig som altid bag sine »völkische« principper – uden at ville eller kunne se deres katastrofale konsekvenser for nazismens forbrydelser. Han fordømmer massebordet på jøderne – men sørger for at relativere det ved at inddrage andre »folkemord«. Og man finder ikke nogen afstandtagen fra nationalsocialismen – ingen skyld og intet ansvar.

Man kan kritisere Bests historiske testamente, således som det i rigt mål er gjort her. Men det ville være fejlagtigt at bebrejde det manglende konsistens.

Hans Kirchhoff